

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Анна ЗАЛЄВСЬКА-ШИШАК

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СТИМУЛЮВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ

Розкрито роль держави у формуванні інвестиційного клімату. Проаналізовано актуальні проблеми в інвестиційній сфері країни. Запропоновано шляхи активізації інвестування та напрямки підвищення ефективності інвестиційної політики в Україні.

Governmental role in creating the investment climate is considered. The vital issues in the investment sphere of the country are analyzed. The ways of investment activation and trends of effectiveness increase of the investment policy in Ukraine are suggested.

Дослідження проблем інвестування економіки завжди знаходилося в центрі уваги економічної науки. Це обумовлено тим, що інвестиції відображають глибинні основи господарської діяльності, визначаючи процес економічного зростання в цілому. Вони виступають найважливішим засобом забезпечення умов виходу з економічної кризи, структурних зрушень у народному господарстві, впровадження досягнень технічного прогресу, підвищення якісних показників фінансово-господарської діяльності на мікро- та макрорівнях. Активізація інвестиційного процесу є одним із найбільш дієвих механізмів соціально-економічних перетворень.

Актуальним у даний час є поглиблене теоретичне дослідження ринкових форм і механізмів інвестиційної діяльності на мікро- та макрорівнях.

Проблеми державного стимулювання інвестиційної діяльності в Україні знаходяться в центрі уваги наукових співробітників НДЕІ при Міністерстві економіки України під керівництвом Бесєдіна В. Ф. Цій проблематиці присвячені монографії Музиченко А., Недашківської М., Пересади А., Самотій З., Якубовського М. Проте окремі аспекти щодо ролі держави в формуванні інвестиційного клімату в Україні потребують деталізації. Це і обумовило мету даного дослідження у контексті обґрунтування шляхів активізації інвестиційних процесів в економіці України, враховуючи її динамізм та зміни в сучасних умовах.

Сформована нині в Україні економічна ситуація значно ускладнює інвестиційну діяльність: потрібна розробка адекватного ринковим відносинам інвестиційного механізму, що органічно

поєднає форми приватного і державного інвестування, дозволить оптимізувати взаємозв'язки між різними суб'єктами інвестиційної діяльності; не менш важливо забезпечити формування відповідної законодавчо-нормативної бази та запровадити інші заходи щодо регламентування інвестиційних процесів, як на рівні окремої фірми, компанії або галузі, так і на рівні національної економіки в цілому.

Інвестиції – це основний інструмент формування мікро- і макроекономічних пропорцій, що визначає темпи економічного зростання. Регулюючий вплив держави на формування та структуру використання інвестицій може здійснюватися лише шляхом визначення обґрунтованих економічних важелів і нормативів. Розвиток національної економіки України, як складової частини світового господарства, ґрунтується на обов'язковому врахуванні низки важливих загальних закономірностей у сфері інвестиційної діяльності, але, водночас, породжує нові істотні риси, що зумовлені зміною економічних пріоритетів.

Саме поняття “інвестиції” (від лат. *investio* – одягаю) – означає вкладення капіталу в галузі економіки з метою отримання прибутку як в самій країні, так і за її межами. У системі національних рахунків України статистика інвестицій (капітальних вкладень) включає тільки матеріальні витрати (на машини, будинки, споруди), але не враховує найважливіші інвестиції в “знання”, “інтелект”, наукові дослідження й утворення [4, 167].

Таким чином, інвестиціями вважаються ті економічні ресурси, які направлені на збільшення реального капіталу суспільства, тобто на розширення чи модернізацію виробничих потужностей. Це може бути пов'язано з придбанням нових машин, будинків, транспортних засобів, а також з будівництвом доріг, мостів та інших інженерних споруджень. До інвестицій також треба включати витрати на освіту, наукові дослідження та підго-

товку кадрів. Ці витрати представляють собою інвестиції в “людський капітал”, які на сучасному рівні розвитку економіки набувають все більшого значення.

Інвестиції відіграють важливу роль в економічному процесі, вони визначають загальні показники зростання економіки. В результаті інвестування ресурсів в економіку зростають обсяги виробництва, збільшується національний дохід, розвиваються та нарощують конкурентний потенціал галузі та підприємства, що в найбільшій мірі задовольняють попит на ті чи інші товари і послуги.

Держава в ринковій економіці може виступати як в ролі інвестора, так і в ролі учасника інвестиційної діяльності. В процесі розвитку ринкових відносин і стабілізації економіки функції прямого впливу держави на інвестиційний процес будуть звужуватися, що дозволить їй більше зосередитися на методах непрямого впливу на цей процес.

Держава бере участь у інвестиційному процесі як прямо через державний сектор економіки, так і непрямыми методами, через свої інституції: органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, НБУ, Фонд державного майна, Державний антимонопольний комітет [5, 102].

До методів непрямого впливу держави на інвестиційну діяльність можна віднести: державне кредитування, державні позики, роздержавлення і приватизацію, податкове регулювання, амортизаційну політику, державний лізинг, ліцензування і квотування, антимонопольні заходи, стандартизацію. Держава здійснює захист національного інвестиційного ринку шляхом митної та податкової політики, заохочує розвиток національного виробництва, експорт товарів, прагне залучати іноземні інвестиції. Вона здійснює інвестування тих галузей виробництва, продукція яких має загальнонаціональний характер, таких як оборонна галузь, об'єкти загальнодержавної інфраструктури: магістралі, термінали. За держа-

вою залишаються також функції інвестора в соціальній сфері.

У світовій практиці забезпечення сприятливого інвестиційного клімату, інвестиційної привабливості окремих галузей чи регіонів здійснюється через: податкові пільги чи канікули; пільгові кредити; державні субсидії; заохочення створення підприємств з іноземними інвестиціями, міжнародних концернів і консорціумів, вільних (офшорних) зон.

При цьому використовуються такі методи державного стимулювання інвестиційної діяльності (див. табл. 1).

Головними критеріями державних вкладень в економіку мають стати їх пріоритетність, ефективність та швидка окупність.

В Україні донині відсутня чітка організаційна система руху та контролю за використанням централізованих державних інвестиційних коштів.

Не менш актуальним залишається питання щодо встановлення прав та обов'язків держави як суб'єкта інвестиційної діяльності. Упродовж останніх років в Україні створені необхідні макроекономічні умови для формування сприятливого інвестиційного середовища, закладені основи інвестиційної інфраструктури, розроблена певна правова

база. Однак слід відзначити, що накопичений в ці роки інвестиційний потенціал був використаний не повною мірою.

До проведення економічної реформи основними ресурсами фінансування капітальних вкладень були власні кошти підприємств – амортизація і прибуток, а також асигнування з бюджету. З початком реформ ця система фінансування капітальних вкладень і акумуляції власних ресурсів зазнала значних трансформацій, проте ще не відповідає критеріям країн з ринковою економікою.

Як свідчить досвід розвинутих країн з ринковою економікою, держава тут фінансує більшу частину фундаментальних (безприбуткових) наукових досліджень і науково-технічних розробок. Вона також вкладає значні кошти у фінансування венчурних (ризикових) підприємств. Особливе місце в системі державного інвестування посідають об'єкти виробничої інфраструктури (транспорт і транспортне господарство, лінії електропередач, засоби передавання та опрацювання інформації тощо). Крім цього, значні вкладення держава здійснює у соціальну сферу (будівництво об'єктів охорони здоров'я, освіти, культури та інше).

Таблиця 1

Форми та методи державного стимулювання інвестиційної діяльності

Форми	Інструменти
Податкове стимулювання	Зниження ставки податку на доходи (прибуток) підприємства Інвестиційна податкова знижка Відміна податків на реінвестування Податкові угоди з іншими країнами Податкові кредити
Фінансове стимулювання	Прискорена амортизація Пільгові кредити Інвестиційні гарантії Безвідсоткові кредити
Інфраструктурне забезпечення	Надання земельних ділянок у безоплатне користування або за пільговими цінами Надання необхідних приміщень у безоплатне користування або за пільговими цінами
Стимулювання конкретних інвестиційних проектів	Цільове фінансування ресурсо- і природозберігаючого обладнання Цільове фінансування проектів, зорієнтованих на підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів, поліпшення умов праці Сприяння у проведенні техніко-економічного обґрунтування проектів

Визначивши джерела фінансування, важливо вибрати адекватні інструменти залучення капіталу і визначити тип фінансування. У західних країнах, крім традиційних способів залучення капіталу (акціонування, боргове фінансування, кредитування, оренда тощо), розвиваються нові, такі як франчайзинг, лізинг, форфейтинг, венчурне фінансування, селенг та інше. Вибір найефективнішого способу забезпечує інвестору економію інвестиційних ресурсів та запобігає втратам на усіх стадіях життєвого циклу інвестицій.

В основі інвестиційної політики держави важливо оптимально поєднувати гнучке адміністративне регулювання та економічні методи стимулювання інвестиційної активності. При цьому інвестиційний процес у державі з ринковою економікою має ґрунтуватися на таких принципах:

- об'єктивна необхідність визнання довго- і середньотермінових циклів інвестиційної активності;
- взаємодія локальних, галузевих, регіональних і народногосподарських циклів інвестиційної активності;
- формування ринкових важелів регулювання інвестиційних процесів;
- послідовність у реалізації конкретних заходів та пріоритетність спрямування коштів для реалізації інвестиційного процесу.

Проблема інвестицій в Україні залишається однією з найважливіших і складних. Ефективна стратегія державного інвестування може, у значній мірі, полегшити структурну перебудову економіки, зменшити масштаби безробіття, зберегти наукомісткі виробництва і прискорити інтеграцію України в співтовариство розвинутих країн. Інвестиції безпосередньо пов'язані зі збільшенням ВВП, а, отже, і економічним зростанням країни: статок завтрашнього дня створюється нинішніми інвестиціями [3, 23].

Основними напрямками підвищення ефективності інвестиційної політики в Україні є:

- зниження соціальної напруги, формування ефективного механізму інвестування коштів у розвиток соціальної сфери;
- скорочення фонду виробничого будівництва за рахунок державних коштів і формування надійних інвестиційних джерел, в першу чергу з власних коштів підприємств та ін.;
- скорочення централізованих державних капіталовкладень, що виділяються безповоротно, перехід до нових принципів централізованого фінансування інвестиційної діяльності;
- створення ринку підрядних робіт, зацікавленість будівельників у виконанні замовлень;
- прискорення темпів розвитку промисловості;
- прискорення (у декілька разів) темпів вибуття застарілого обладнання;
- надання державних кредитів на вигідних умовах з урахуванням дисконту на конкурсній основі, включаючи державне замовлення;
- залучення іноземних інвестицій, отримання іноземних кредитів, створення спільних підприємств з іноземним капіталом за такими напрямками, як розвиток переробної промисловості АПК, активізація приватизації, конверсії, а також галузей, які визначають науково-технічний прогрес;
- створення ефективних форм і механізмів управління інвестиційною діяльністю;
- розвиток паливно-енергетичного комплексу, ресурсозберігаючих технологій, забезпечення населення товарами народного споживання вітчизняного виробництва, розвиток медицини і фармацевтичної промисловості.

Усі ці напрями інвестиційної діяльності в Україні вже зараз починають розвиватися в умовах формування ринкового механізму. Тому трансформація інвестиційного механізму на мікрорівні, наприклад у промисловості, повинна проводитися в межах макроекономічної стратегії.

Рівень інвестиційної активності перебуває у безпосередній залежності від стану економіки в державі, функціонування фінансово-кредитної системи, прибуткової діяльності підприємств, доходної політики бюджетів усіх рівнів та доходів населення. Позитивний вплив на інвестиційну активність може сприяти подолання інфляції, що робить можливим забезпечення функціонування довгострокових інвестиційних кредитів як основи капітального будівництва за ринкових умов, сприяє нормалізації фінансового стану підприємств, активізації виробництва.

Активізації інвестування в Україні, на нашу думку, сприятимуть:

- покращення корпоративного управління та впровадження новітніх систем господарювання;
- страхування майна (особливо великих підприємств);
- розвиток інфраструктури, форм і методів залучення до інвестиційної сфери заощаджень населення;
- становлення системи житлового іпотечного кредитування, формування вторинного ринку іпотечних кредитів для залучення у сферу банківського кредитування вагомих довгострокових фінансових ресурсів.

За умов гострого дефіциту власних капіталовкладень, необхідних для проведення структурної перебудови економіки, розв'язання проблем її інтеграції в світову економіку, важливого значення набуває залучення в Україну зовнішніх джерел фінансування, зокрема іноземних інвестицій.

Забезпечення зростання обсягу надходжень у країну іноземних інвестицій

залежить, по-перше, від поліпшення макроекономічної ситуації в країні в цілому. Насамперед, це стосується зміцнення фінансового становища держави, включаючи скорочення дефіциту державного бюджету, зменшення внутрішнього та зовнішнього державного боргу, реформування відносин власності, вдосконалення податкової системи, зміцнення економічної стабільності. По-друге, зростання обсягів іноземних інвестицій визначається здійсненням заходів економічного, нормативно-правового, інформаційного та організаційного механізмів залучення іноземного капіталу, які здатні забезпечити стабільні умови для інвесторів.

Одним з найперспективніших напрямів залучення іноземного капіталу в Україну має стати розгортання мережі інвестиційних фондів і компаній. У зв'язку з цим великого значення набуває надходження венчурного (ризикового) капіталу, який тісно пов'язаний з фінансуванням інновацій та науково-технічним прогресом. Основними галузями в Україні, які потребують ін'єкції ризикового капіталу, є передусім агропромисловий комплекс, енергетика, транспорт, зв'язок.

Активізації залучення інвестицій в економіку України сприятиме реформування власності, приватизація державних підприємств, що у свою чергу передбачає створення сприятливих умов для ефектної діяльності іноземних інвесторів, раціональне використання кредитів, що надаються Світовим банком та ЄБРР для розвитку приватного сектора економіки, малого і середнього бізнесу.

Для активізації інвестиційної діяльності неабияке значення має стимулювання лізингових операцій – гарантованого товарного інвестування. Він має ряд переваг. По-перше, лізинг за своєю суттю близький до довгострокових банківських кредитів, що нині так необхідні підприємствам. По-друге, лізинг дає змогу забезпечити оперативність і гнучкість у вирішенні

виробничих завдань шляхом тимчасового використання устаткування, а не придбання його у повну власність. По-третє, лізинг робить можливим доступ підприємствам-користувачам усіх форм власності до найпередовішої техніки і дає змогу ліквідувати суперечності між необхідністю її використання та швидким її моральним старінням.

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що упродовж 1990–1995 рр. спостерігалось поступове зменшення відсотка освоєних інвестицій в основний капітал – витрати на капітальне будівництво (нове будівництво, реконструкцію, розширення та технічне переоснащення діючих підприємств усіх видів економічної діяльності, витрати на будівництво об'єктів житлово-цивільного призначення; витрати на придбання машин та обладнання без здійснення капітального будівництва) з 101,96% в 1990 році до 71,5 % в 1995 році. З 1996 по 2005 рік навпаки, відсоток освоєних інвестицій в основний капітал різко зростає з 78% в 1996 році, до 120% в 2004 році та 101,9% в 2005 році [10].

Також зросли і капіталовкладення у фактичних цінах – якщо у 1995 році інвестиції в основний капітал становили 12557 млн. грн., то в 2005 році цей показник зріс відповідно до 93096 млн. грн. Тобто, це свідчить про те, що спостерігається стійка тенденція до зростання інвестицій в кількісному еквіваленті та ефективному їх використанні [10].

У січні – вересні 2006 року в Україну іноземними інвесторами вкладено 3238,7 млн. дол. США прямих інвестицій, у т. ч. з країн СНД – 137,5 млн. дол. США (4,2% до загального обсягу), з інших країн світу – 3101,2 млн. дол. США (95,8%). У той же час нерезидентами вилучено капіталу на суму 347,8 млн. дол. США [10].

У цілому приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни, з урахуванням його переоцінки, втрат, курсової різниці тощо, за січень – вересень

2006 року склав 3071,7 млн. дол. США, що становить 18,2% до обсягів інвестицій на початок року та у 3,3 раза більше приросту за відповідний період попереднього року.

На 1 жовтня 2006 року значні обсяги іноземних інвестицій зосереджено у фінансових установах (2106,3 млн. дол. США), на підприємствах оптової торгівлі і посередництва в торгівлі (2007,5 млн. дол. США) та в організаціях, що здійснюють операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам (1441,9 млн. дол. США). Сталою є зацікавленість інвесторів до підприємств металургії та обробки металу, у які нерезидентами вкладено 1390,0 млн. дол. США, і харчової промисловості та переробки сільськогосподарських продуктів – 1242,3 млн. дол. США.

Щодо інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності, то лише в січні – вересні 2006 року було залучено в економіку України 68201421 тис. грн. В основному ці кошти спрямовані на розвиток сільського господарства, промисловості, будівництва, транспорту і зв'язку, оптової і роздрібною торгівлі та операцій з нерухомістю [10].

Створення сукупності макро- та мікро-економічних передумов для зростання інвестиційної активності неможливе без здійснення ряду заходів, серед яких першочергове значення мають такі, як:

- фінансова стабілізація на макро-рівні як необхідна, але недостатня умова виходу з інвестиційної кризи;
- забезпечення стабільності фінансового стану підприємств, включаючи підвищення їх ліквідності;
- активізація товарних ринків, які змогли б споживати ініційовану інвестиціями додаткову продукцію та реалізовувати потенціал ефективності інвестиційних проектів за рахунок платоспроможного попиту;
- підвищення економічної ефективності інвестицій до рівня, який

перевищує прибутковість безризикових інструментів фінансового ринку. Враховуючи високу вартість кредитних ресурсів в Україні, доцільно розглянути можливість надання пільгових кредитів (50% від ставки рефінансування) під високоєфективні проекти;

- врегулювання платіжно-фінансових відносин та вилучення з обігу квазіплатіжних засобів, які не в змозі стати повноцінними ресурсами для формування потенціалу нагромадження;
- забезпечення низьких темпів інфляції та зменшення реальної банківської ставки до рівня, який реально стимулює інвестиції в економіку.

Підсумовуючи сказане вище, можна стверджувати, що інвестиційна політика в Україні потребує розробки ефективної інвестиційної стратегії. Держава, звичайно, може продовжувати пасивно чекати збільшення інвестиційної активності в рамках саморегулюючих механізмів ринкового середовища, але цей шлях, на нашу думку, потребує значних затрат часу. Тому, в умовах, що склалися є інший шлях: розумне, зважене посилення ролі держави у проведенні інвестиційної політики з метою створення сприятливого інвестиційного клімату для широко-масштабного інвестування на неінфляційній основі. Цей шлях передбачає:

- формування ефективного бюджету розвитку в Україні;
- державні гарантії та страхування інвестицій, які скорочують інвестиційні ризики;
- обґрунтовану підтримку вітчизняних виробників;
- проведення збалансованої зовнішньоекономічної політики, яка повинна бути пов'язана з програмами технічного переозброєння вітчизняних виробництв. Висока інвестиційна активність виступає

провідним фактором економічного зростання [2, 101].

Не менш важливо забезпечити залучення іноземних інвестицій в економіку України, оскільки вони є важливим засобом усунення інвестиційного "голоду" в країні. Для того, щоб іноземні інвестори пішли на такі вкладення, необхідні серйозні зміни в інвестиційному кліматі. Потрібно прийняти ряд заходів, спрямованих на формування в країні як загальних умов розвитку цивілізованих ринкових відносин, так і специфічних, які стосуються безпосередньо вирішення завдання залучення іноземних інвестицій. Серед заходів загального характеру в якості першочергових є:

- досягнення політичної стабільності і згоди між різними владними структурами, соціальними групами, політичними партіями й іншими громадськими організаціями з приводу пріоритетності вирішення загальнонаціональних проблем розвитку України;
- перегляд податкового законодавства у контексті його спрощення і стимулювання виробництва;
- надання податкових пільг банкам, вітчизняним і іноземним інвесторам, що здійснюють довгострокові інвестиції з тим, щоб цілком компенсувати їм збитки від уповільненого обороту капіталу порівняно з іншими напрямками діяльності.

Політика залучення в широких масштабах іноземних інвестицій в українську економіку повинна переслідувати довгострокову стратегічну мету створення в Україні цивілізованого, соціально-орієнтованого суспільства, що характеризується високою якістю життя населення, в основі якої лежить змішана економіка, що припускає не тільки спільне ефективне функціонування різних форм власності, але й інтернаціоналізацію ринку товарів, робочої сили і капіталу [5, 111].

Таким чином, інвестиції є важливим чинником розширеного відтворення, що відіграє ключову роль у реалізації структурних зрушень в економіці і формуванні народногосподарських пропорцій на макрорівні, адекватних ринковим формам господарювання.

Підводячи підсумки, зазначимо, що основними напрямками підвищення ефективності інвестиційної діяльності, в даний час і в найближчій перспективі, будуть:

- поліпшення відтворювальної структури капіталовкладень, підвищення питомої ваги витрат на технічне переозброєння і реконструкцію діючих підприємств за рахунок зменшення питомої ваги нового будівництва у виробничій сфері;
- удосконалення технологічної структури капітальних вкладень, збільшення в їхньому складі питомої ваги устаткування й скорочення, відповідно, будівельно-монтажних робіт;
- зміна галузевої структури капітальних вкладень на користь галузей, що виробляють продукти харчування і предмети особистого споживання;
- пріоритетне забезпечення капітальними вкладеннями прогресивних напрямків науково-технічного прогресу, що сприяють зниженню ресурсоемкості виробництва та підвищенню якості продукції;
- збільшення обсягів капітальних вкладень на будівництво житла й інших об'єктів суспільного користування і медичного забезпечення;
- збалансованість інвестиційного циклу.

Таким чином, активізацію інвестиційних процесів в Україні можна вважати найнеобхіднішою умовою соціально-економічного розвитку. Тому надзвичайно актуальним залишається питання

стимулювання інвестиційної активності в Україні, що, у свою чергу, потребує ефективного управління і є невід'ємною складовою розвитку національної економіки.

Література

1. Дорошенко Т. В. Сутність інвестицій як економічної категорії // *Фінанси України*. – 2000. – № 11. – С. 114–117.
2. Єщенко П. С., Кваснюк Б. Є., Бірюков О. А. *Нова модель держави*. – Слов'янськ, 2002. – 144 с.
3. *Інвестицій з кожним роком більше* // *Ukrainian Market Review (Огляд українського ринку)*. – 2004. – № 3. – С. 16–18.
4. Кузьмін О. Є. *Проблеми регулювання інвестиційної діяльності в Україні* // *Регіональна Економіка*. – 2000. – № 4. – С. 165–169.
5. Музиченко А. С. *Державне регулювання інвестиційної діяльності*. – К.: *Наук. світ*, 2001. – 345 с.
6. Пересада А. А. *Управління інвестиційним процесом*. – К.: *Лібра*, 2002. – 472 с.
7. Побурко Я. А. *Оцінка ефективності і напрями інвестиційних процесів в Україні* // *Регіональна Економіка*. – 2000. – № 2. – С. 223–224.
8. *Роль держави у довгостроковому економічному зростанні* / За ред. д. е. н. Б. Є. Кваснюка. – К.: *Ін-т екон. прогнозув.*, 2003. – 424 с.
9. *Статистичний щорічник України за 2005 рік*. – К.: *Держкомстат*, 2005. – 580 с.
10. <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Експрес доповідь – Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у січні – вересні 2006 р. – 15 листопада 2006 р. № 304).
11. *Іноземні інвестиції у 2005 році* // *Welcome – Український інвестиційний журнал*. – 2005. – № 10. – С. 38–46.